

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 7, 100th Anniversary of Republic of Türkiye Special Issue

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 22.09.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 23.10.2023

DOI: 10.30692/sisad.1364636

ERMENİSTAN BASININDA 1932 YILI CUMHURİYET BAYRAMI KUTLAMALARININ ELE ALINIŞI

Coverage of the Republic Day Celebrations of 1932 in the Armenia Press

Güngör GÇER

Dr.

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-8541-6579

gocer@mehmetakif.edu.tr

Atf/Citation: Güngör GÇer (2023), "Ermenistan Basınında 1932 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamalarının Ele Alınışı", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı zel Sayısı, s. 119-132.

z: Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra 29 Ekim 1923 yılında cumhuriyetin ilan edilmiş ve 1925 yılında da Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi bayramı olarak bu önemli gün Cumhuriyet Bayramı olarak resmiyet kazanmıŐtır. 1925'ten itibaren birlik ve beraberliğin simgesi haline gelen Cumhuriyet Bayramı hem ülke içinde hem de yurtdışı temsilciliklerimizde kutlanmaya baŐlanmıŐtır. Bu ereve de Türkiye'nin Ermenistan konsolosluğunda 1932 yılında yapılan kutlamalar raporlaŐtırılarak Hariciye Nezaretine gönderilmiştir. Raporun içerisinde Ermeni basınıın Cumhuriyet Bayramı'nı nasıl karŐıladıĐını gösteren makalelere de yer verilmiştir. Daha I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında sert bir mücadele yaŐadıĐımız Ermenilerin 1932 yılında Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle ortaya koydukları yaklaşım ise oldukça yapıcı ve dostanedir. Makaleler de genel olarak Milli Mücadele yıllarında Sovyetlerin yaptığı yardım ve Türkiye'nin emperyalizmle mücadelesinden bahsedilmiŐtir. Ayrıca Türkiye'nin kuruluşundan sonra gerçekleŐtirmeye çalıŐtıĐı ekonomik atılımlara karşı Batı'dan borç almaya çalıŐtıĐı buna karşılık batılıların çeşitli siyasi tavizler elde ederek Türkiye'yi sömürgeleŐtirmeye çalıŐtıĐı dile getirilmiştir. Halbuki Sovyetler 1932'de İsmet Paşa'nın Moskova ziyaretinde faizsiz olarak Türkiye'ye 8 milyon dolar vermeyi ve çeşitli alanlardaki uzmanları da Türkiye'ye göndermeyi kabul etmişlerdir. Biz bu alıŐmamızda Ermenistan'ın Türkiye konsolosluğunun raporu bağlamında Ermenistan'ın Cumhuriyet Bayramı ve Türkiye'ye yaklaşımını incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Bayramı, Ermenistan, Sovyetler Birliği.

Abstract: After winning the National Struggle, Republic was declared on 29th of October in 1923 and in 1925 that important day was made official as a national day of Turkish Republic. From 1925, Republic Day as a symbol of unity and solidarity was being started to be celebrated in both the country and in external representations. In this regard, the ceremonies which were held in Armenia consulate of Türkiye were being reported and sent to Foreign Office. In that report, there were articles about how Armenia press 's reactions about Republic Day. Just after the tough fight on World War 1 and National Struggle, Armenian's approach by the means of Republic Day was positive and friendly. In those articles, helping of Soviets on National Struggle days and Türkiye's war against imperialism were being mentioned. Also, Türkiye's effort about realizing economical progress, they were trying to borrow from Western countries and on the contrary Western countries were trying to colonize Türkiye by acheving political

compensation. However, Soviet Union admitted to lend 8 million dollars without changing interest and send experts at various fields. We will try to analyze Armenians in this work that approach to Republic Day and Türkiye via the report of Türkiye consulate of Armenia.

Keywords: Republic Day, Armenia, Soviet Unions.

GİRİŞ

Cumhuriyetin ilanının 100. yılını kutlamaya hazırlandığımız bugünlerde cumhuriyet kavramı etrafında yoğun bir ilgi oluşmuş durumda. Zira Millî Mücadele döneminin zaferle sonuçlanması ardından saltanatın kaldırılması ve akabinde de cumhuriyetin ilanı yüzyıllardır süren bir tarihin ve geleneğin değişimi anlamına gelmekteydi. Bu süreç bizim burada birkaç cümle ile ifade ettiğimiz şekliyle kavgasız, gürültüsüz kolay bir şekilde gerçekleşmiş bir değişim de değildi. 29 Ekim 1923 ‘de Cumhuriyetin ilanının ülkede büyük bir heyecanla karşılanmış 1924 yılında da aynı heyecanın görülmesi üzerine 8 Nisan 1925’te Fethi Okyar meclise 29 Ekim gününün milli bayram olması teklifini getirmiştir. Bu teklif kabul edilerek “Cumhuriyet’in İlanına Müsadif 29 Teşrinievvel Gününün Millî Bayram Addi Hakkında Layihâ-i Kanûniye” adıyla dört maddeden oluşan bir kanun çıkarılmıştır (BCA, Fon: 30.18.1., Yer No: 112.75.6). Kanunun ilk maddesi “Türkiye dâhil ve haricinde Devlet namına yapılacak millî bayram merasimi Cumhuriyetin ilân edildiği 29 teşrinievvel günü icra edilir.” diyerek kutlamaların hem ülke içinde hem de ülke dışındaki temsilciliklerimizde yapılacağı açıkça belirtilmiştir (BCA, Fon: 51.0.0.0, Yer No:2.13.2.)

Cumhuriyet’in ilanının onuncu yılına gelindiğinde onuncu yılın sembolik değeri de göz önüne alınarak kutlamalar için ülkede büyük bir seferberlik başlatılmıştı. Öncelikle Hakkı Tarık Us (Giresun milletvekili) ve arkadaşları bir kanun teklifinde bulunarak onuncu yıl kutlamalarının nasıl olması gerektiği ile ilgili bir kanunun çıkarılmasını sağlamışlardır. Kabul edilen kanunun ilk maddesine göre “Cumhuriyetin ilanının onuncu yıl dönümü üç gün kutlanır.” denilerek kutlamalar üç güne yayılmıştır. Kanun 12 maddeden oluşmakta ve diğer maddelerde de kutlamalarla ilgili esaslar açıklanmaktadır (TBMM Zabıt Ceridesi Devre: IV, C. 16, İçtima Senesi II: 185-186). Çıkarılan kanun kapsamında da onuncu yıl kutlamalarına verilen önemin ne kadar büyük olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Her ilde nasıl hazırlıklar yapılacağı kutlamaların içerikleri ve daha birçok ayrıntı özel bir şekilde bildirilmiştir.

Cumhuriyet Bayramı’nın Türkiye’nin tek resmi bayramı olarak kabulü ile devlet Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına hem ülke içinde hem de ülke dışında çok yoğun bir ilgi ve hassasiyet gösterdi. Biz bu çalışmamızda 1932 yılı Cumhuriyet Bayramı kutlamaları çerçevesinde Türkiye’nin Ermenistan konsolosunun göndermiş olduğu kutlama raporu ve bu raporun içinde yer alan Ermeni basınındaki konu ile ilgili makalelerden hareketle Ermenistan’ın Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına dair yaklaşımını ortaya koymaya çalışacağız.

Türkler ve Ermeniler Arasındaki İlişkinin Tarihsel Boyutu

Ermeni halkı ile Müslüman Türkler arasındaki ilişki uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Bu uzun geçmiş içerisinde de zaman zaman kırılmalar yaşanmıştır. Öncelikle Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ve Anadolu’da egemenliği ele geçirmesinden sonra Osmanlı tabiiyetine giren Ermeniler uzun yıllar huzur içerisinde bir yaşam sürdürdüler. Bunda Osmanlı Devleti’nin farklı din ve milletlere göstermiş olduğu geniş bir hoşgörünün doğrudan etkili olduğu tartışmasız bir gerçektir (Quataert, 2005, s. 32). İşte bu hoşgörünün bir sonucu olarak da Ermeniler Osmanlı Devleti’ne karşı derin bir sadakat beslediler ki bunun sonucunda da “millet-i sadıka” olarak anılmaya değer bulundular ve önemli devlet işlerinde görevlendirildiler (Kodaman, 2003, s. 17). Özellikle Meşrutiyet döneminde Osmanlı Mebusan Meclisinde mebusluk dahi yapmışlardır (Özer, 2016). Türkler ve Ermeniler arasındaki bu uyum iki toplum arasında kültürel, ekonomik ve sosyal olarak birbirlerini tamamlayan bir iş bölümünün de oluşmasını beraberinde getirdi. Bu

çerçevede Ermeniler Osmanlı halkının ihtiyaç duyduğu zanaatları ve ticareti icra ederek toplumsal birlikliği tamamlayıcı bir rol icra etmişlerdir.

Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin huzurlu yaşamı milliyetçilik düşüncesinin yayılmaya başlamasıyla birlikte zedelenmeye başladı. Özellikle misyonerlik faaliyetleri sonucunda Anadolu'da yoğun bir faaliyet içerisine giren misyonerler Ermeni gençler arasında milliyetçilik düşüncesinin canlanmasına neden oldular (Uras, 1987, s. 199). Böylece Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsız bir Ermeni devleti kurmak adına oluşturdukları örgütler vasıtasıyla ayaklanmalar çıkardılar (Selvi, 2011, s. 43). Yaşanan asayişsizlik olayları Osmanlı Devleti'nin ve Müslüman Türk halkının Ermenilere karşı olan bakış açısının değişmesine neden oldu ve artık iki toplum arasında ciddi bir çatışma ortamı ortaya çıktı.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra ise Ermeni komitacılar özellikle Doğu Anadolu bölgesinde gerçekleştirdikleri terör eylemleri ile Müslüman halka zarar vermeye başladılar (Erdaş, 1994, s. 7; Akgümüş, 2013). Ermenilerin Osmanlı Devleti'nin savaştığı ülkelerle de iş birliği yapmaya başlaması üzerine dönemin hükümeti savaş bölgesindeki ve yakınındaki Ermenilerin zorunlu olarak sürgün edilmesine (Tehcir) karar verdi (Kılıç, 2011, s. 334). Bu sürgünden Anadolu'nun irili ufaklı birçok yerleşimi nasibini aldı (Gölen, 2017). Tehcir sırasında yaşanan çeşitli sıkıntılar (iklim şartları, ulaşım şartları, beslenme koşulları, hastalıklar, eşkıya saldırıları ve bazı devlet adamlarının olumsuz tutumları vb.) ise sayısı konusunda ciddi tartışmaların olduğu can kayıplarına neden oldu.

I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi Ermenilere aradıkları fırsatı sundu. Özellikle İngiliz ve Fransızların desteğini alan Ermeniler Doğu Anadolu'yu içine alan bir Ermeni Devleti kurabilmek için faaliyete geçtiler. Önce Mondros Ateşkes Antlaşması'nda ve sonra da Sevr Barış Antlaşması'nda Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak için koyulan maddeler Ermenileri daha da heyecanlandırdı. Ancak Anadolu'da başlayan Mili Mücadele hareketi Mondros'la başlayan işgallere son verdiği gibi Sevr Antlaşması'nın da uygulanmasına müsaade etmedi. Doğu cephesinde Kazım Karabekir'in komutası altındaki 15. Kolordu'nun Ermenileri yenmesi ve ardından imzalanan Gümrü barış antlaşması nihai manada Mondros ve Sevr'in canlandırdığı Ermeni emellerine son verdi (Özçelik, 2017, s. 665). Bu tarihten sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği içerisinde yer alan Ermenistan arasında daha ılımlı ve yapıcı bir dönem başlamış oldu.

Ermeni Basınında Cumhuriyet Bayramının Ele Alınışı

Devletler halklarının birlik ve beraberliklerini kuvvetlendirmek adına kuruluşu simgeleyen önemli bir anı bayramlaştırarak meşruiyetlerini kuvvetlendirmek ister. İşte bu amaçla 1925 yılından itibaren her yıl Cumhuriyet Bayramı kutlamaları coşkulu bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin bu mutlu günü özellikle Türkiye ile olumlu ilişkiler geliştirmek isteyen komşu devletler tarafından bir vesile kabul edilmiştir. Türkiye'nin yurtdışı temsilciliklerinde gerçekleştirilen bu programlara ilgili ülke temsilcileri katılarak kutlamalarda bulunmuşlardır. Ayrıca ilgili ülkenin basın organları da konu ile ilgili yayımladıkları makalelerle Türkiye'ye olan ilgilerini göstermişlerdir. Bu çerçevede Türkiye konsoloslğunun 1932 yılında Ermenistan'ın başkenti Erivan'da düzenlediği kutlama programına Ermenistan temsilcileri katılmış ve bu özel günle ilgili olarak Ermeni basınında ilgi çekici yazılar yayımlanmıştır. Ermenistan'da bulunan Türkiye konsoloslğu yapılan kutlama programı ve Ermeni basınında Cumhuriyet Bayramı ve Türkiye'ye karşı sergilenen yaklaşımı temsil eden birkaç makaleyi orijinaleri ve tercümelemleri ile raporlaştırarak Hariciye Vekaletine göndermiştir.

Bu durum raporda şöyle belirtilmiştir:

“Cumhuriyet Bayramı bu sene diğer senelere nispetle daha parlak ve daha samimi bir suretle konsoloshanemizde tesit edildi. O gün için tertip edilen davetlilerin listesi evvelce Hariciye Murahhaslığına tevdi edilmiş gündüz kabul resmi ve gece

de yirmi kişilik kadar bir ziyafet verileceği haber verilmişti. Murahhas komiserlerin ve diğer hükümet erkanının tamamen bulunabilmeleri için kabul resminin gece dokuzda yapılmasına imkân olup olmadığı ve rayonlarda bulunan bazı komiserlerin de bu suretle dost devletin Cumhuriyet Bayramı'na iştiraklerinin kabil olacağını söyledi.”

Kafkasya Cumhuriyeti reisliği sıra ile senede dört ay Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleri reislerinden biri tarafından ifa edilmekteydi. Sıra Ermenistan Cumhuriyeti reisi yoldaş Akanyan olduğu için kendisine vekalet eden yoldaş Taşloyan reiscumhur katibi ile birlikte konsoloshaneye gelip tebrikte bulunmuştur (BCA, Fon 30.10.0.0, Yer No:250.689.31).

Konsoloslukta yapılan kutlamaya hükümet erkanından başka İran Konsolosu, banka yöneticileri, basın mensupları, edebi ve güzel sanatlar temsilcileri ve ülkenin ileri gelenleri olmak üzere elliden fazla davetli programa katılmıştır. Reiscumhur vekili Taşloyan'ın hararetle ve çok samimi bir konuşma yaptığı belirtilmiş ancak konuşmanın içeriğine raporda değinilmemiştir. Daha sonra Kafkas adetleri gereği her meslek temsilcisi konuşma yapmış ve her birine ayrı ayrı cevap verilmiştir. Saat on ikide bir kısım ziyaretçiler gittikten sonra yirmi dakikalık bir istirahat yapılmıştır. Akabinde de iki buçuk saat süren bir yemek programı icra edilmiştir. Yemek sırasında da çeşitli nutukların verildiğinden bahseden konsolosluk görevlisi bu konuşmaların içeriğini ise özet olarak şöyle ifade etmiştir:

“Nutuklarda Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal, Başvekil Paşa Hazretlerinin inkılapkâr ruh ve icraatlarından hükümet ricalimizin idarededeki kudret ve mühim faaliyetinden son seneler zarfındaki memleketimizin büyük terakkiyatı ve tekamülâtından ve inkılaplarımızın şark ve garptaki kıymet, ehemmiyet ve tesirlerinden bahsetmişlerdir.” (BCA, Fon:30.10.0.0, Yer No:250.689.31).

Raporda dikkat çekilen bir diğer hususta Cumhuriyet Bayramı kutlamaları münasebetiyle Ermenistan matbuatında konu ile ilgili çok hararetle yazıların kaleme alındığıdır. Bu bağlamda Ermenistan Komünist Fırkası Merkezi Komitesi ile Ermenistan Sosyalist Şura Cumhuriyeti Merkezi İcra Komitesinin organı olan Horurtayin Hayastan “Soviyet Ermenistan” gazetesi ilk sayfasının yarısını ikinci sayfasının bir kısmını üç büyük makaleye ve resimlere ayırmıştır. Ayrıca Ermenistan İcra Komitesinin Türkçe gazetesi Kızıl Şafak’ ta da konu ile ilgili makaleler yayımlanmıştır. Söz konusu raporda Horurtayin Hayastan gazetesinden “Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Devir Senesi Münasebeti İle...”, “Cumhuriyet Türkiye'sinin Yükselişi”, “Türkiye’de Sovyet Mühendisleri”, “Türkiye Cumhuriyetinin Onuncu Devir Senesi Münasebetiyle”, Kızıl Şafak gazetesinden ise “Dost Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Bayramı” adlı makalelere yer verilmiştir. (BCA, Fon 30.10.0.0, Yer No:250.689.31).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Devir Senesi Münasebeti İle...

Bu makale 29 Teşrinievvel 1932'de Ermenistan Komünist Fırkası Merkezi Komitesi ile Ermenistan Sosyalist Şura Cumhuriyeti Merkezi İcra Komitesinin yayın organı olan Horurtayin Hayastan adlı gazetede yayımlanmıştır. Makalede bayram vesilesi ile Millî Mücadele günleri yeniden hatırlatılarak o günlerde Sovyet hükümetinin Türk halkına içerde irtica ile dışarda da emperyalistlerle mücadelesinde yaptığı yardım belirtilmiştir.¹ Bu dostluğun geçen zamanla birlikte 17 Kanunuevvel 1925 yılında Paris'te imzalanan dostluk anlaşmasıyla daha da kuvvetlendiğine dikkat çekilmiştir ki gerçekten de bu yakın ilişki yaklaşık yirmi yıllık bir dostluğun zeminini hazırlamıştır (Özder, 2017, s. 143).

Makalede Sovyet İttifakı Hariciye Komiseri yoldaş Litvinof'un 1932 yılında yaptığı Türkiye ziyareti sırasındaki konuşma şöyle hatırlatılmıştır:

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Nurettin Çakıcı, Türk Milli Mücadelesine Rusya'dan Gelen Yardımlar (1919-1922), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 2021.

“Sovyet ittifakı dahilinde beş senelik planın muvaffakiyetle tatbiki ve ittifakın istihlalat sanayii ile teknik esaslarının teceddüdü sahasında elde ettiği fevkalade neticeler Sovyet-Türk mesai birliğinin genişlemesi ve anın da çabuk inkişafının teminine büyük fırsat vermiştir. Yakın senelerde ekonomi ve teknik sahalarda Sovyet-Türk mesai birliği daha fazla süratle inkişaf edecektir” (BCA, Fon 30.10.0.0, Yer No:250.689.31).

Makalede bu konuşmaya atıf yapılması oldukça dikkat çekicidir. Zira Sovyetler Birliği'nin Batı karşısında özellikle Türkiye ile yakın ilişki içerisinde bulunmayı arzuladığının somut bir göstergesidir. Makalenin devamında 1932 yılının mayıs ayında Türkiye başvekili ve bazı hükümet üyelerinin Moskova ziyaretleri sonunda Sovyetlerin Türkiye'ye makine ve kredi yardımında bulunmayı kabul etmesine dikkat çekilerek iki ülke arasındaki yakınlaşmaya vurgu yapılmıştır. 1929 Dünya ekonomik bunalımının çok sert bir şekilde dünyayı etkilediği bu dönemde Türkiye'de krizi ağır bir şekilde hissetmiş ve bu dönemde ülkede sanayi atılımı için teknik ve maddi destek arayışına girmiştir (Ezer, 2010). İşte bu arayışın bir sonucu olarak Sovyetlerden çeşitli alanlarda maddi ve teknik yardım sağlanabilmiştir ki bu kapsamda Sovyetler yirmi yılda mal olarak ödenmesi şartı ile 8 milyon dolar kredi sağlayarak bu kredinin kullanımını konusun da Rus uzmanların Türkiye'ye gönderilmesi üzerinde anlaşmışlardır (Özder, s. 155.)

Makalede Cumhuriyet Bayramı'nı vesile kılarak kapitalizme karşı Türk-Sovyet yakınlaşmasının iki ülkeninde menfaatine olduğu şöyle ifade edilmiştir:

“Bu münasebatın inkişafı cihan kapitalist iktisadiyatının günden güne daha ziyade şiddet keshettiği bir devirde bilhassa Türkiye için daha ziyade zaruret teşkil etmektedir. [...] Türkiye bilhassa son senelerde müteaddit defalar emperyalizmin tazyikinin şiddetini hissetmiştir. Cihan buhranı hassaten zirai mahsulat fiyatının düşmesi bu meleketin iktisadiyatı ve bahusus ziraat kısmını en ağır darbelere maruz bırakmıştır. Bu gibi müşkilattan istifade ederek Türkiyeyi esir vaziyetine sokmak için vesileler arayan müstakilane inkişafının mesaisinin önüne geçmek için çalışan emperyalistler için bu vaziyet muannidane bazı tecrübeler teşebbüslere sebep oldu. Osmanlı Devleti'nin borçlarını tahsil için sistemli tazyikler Amerikan finansçularının Türkiye'ye ikrazı için teklif ettikleri şartları zikretmek kafidir” (BCA, Fon 30.10.0.0, Yer No:250.689.31).

Bu yaklaşım tarzı ile Batılı devletlerin Türkiye'ye dost olmadıkları tam aksine onu bir müstemleke durumuna düşürmek isteyen emperyalistler olduklarına dikkat çekilmiştir. Bu devletler Türkiye'den siyasi fedakarlıklar istemek için iktisadi sıkıntılarında faydalanmaya çalışmaktadırlar. Batılı emperyalist devletlerin bu tavrına karşılık “Sovyet ittifakının Türkiye'nin sanayileşmesi için vaki muavenetinin de amil olduğunu da zikretmek lazım gelir” denilerek Sovyet yardımlarının önemi belirtilmiştir.

Makale iki ülke arasındaki dostluğun Ermeni ve Kafkas işçileri içinde büyük bir önem taşıdığını, Çar ve Ermeni burjuvazisinin hakim olduğu dönemde bu idare yüzünden ortaya çıkan “Ermeni meselesi”nin² Ermeni işçilerinin katli ve Kafkasya'nın sömürgeleştirilmesi, Türkiye'nin parçalanması ve emperyalizmin esiri olması için bir araç olarak kullanıldığına değinilmiştir. Bu yaklaşım tarzıyla Ermeni meselesinin ortaya çıkışı çar, Ermeni burjuvası ve emperyalist devletlere bağlanmış ve Osmanlı Devleti ve Türkiye'ye ise herhangi bir vebal yüklenmemiştir.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Hasan Babacan, Ermeni Meselesi Tehcir mi, Soykırım mı, Ankara 2015, Öncü Kitap.

Cumhuriyet Türkiye'sinin Yükselişi

Horurtaşın Hayastan'da yayımlanan ikinci makalenin başlığı "Cumhuriyet Türkiye'sinin Yükselişi" dir. Yazar ismi olamayan makalede "Cumhuriyet ilan etmekle Türkiye'nin milli inkılap hareketi beynelmilel emperyalist uşakları olan sultanların ve onların yarıdakçıların başlıca inini dağıtmakla iktifa etmeyerek dahili inkılaplar meselelerini halletmeğe başladı." diyerek Millî Mücadele hareketinin başarıya ulaşmasından sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve sonrasında ortaya koyduğu inkılaplar vasıtası ile gelişmesini konu edinmektedir. Bu çerçevede saltanatın kaldırılması ve hanedanın memleketten sürülmesi, halifeliğin lağvedilerek dinin devletten ayrılması, şeriat yerine medeni kanunun kabul edilmesi, "birden fazla karı almak men ve molla ve şeyhlerin on binlerce inleri tıkanıp medeni inkılapa doğru büyük yollar kat edildiği" taktir edici bir dille dile getirilmiştir.

İçeride yapılan inkılapların yanında yeni devletin emperyalizmin en önemli dayanağı olarak kabul edilen kapitülasyonları kaldırması da büyük bir başarı olarak ifade edilmiş ve böylece Türkiye'nin siyasi ve iktisadi istiklalini elde ederek memleketin ihyasına giriştiği anlatılmıştır. Yine bu kapsamda "okuma yazması olmayan halka okumak yazmak öğretmek gayesi ile [...] Latin hurufatı kabul ve Arap hurufatını tarihin sinesine terk edilmiştir." Yine "Türk dilinin Arabi, Farisi ve sair unsurlardan kurtulmakla temiz Türk dili ve edebiyatı ihdas etme" çabalarına ilaveten yapılan Türkoloji çalışmalarından da taktirle söz edilmiştir.

Yazar yapılan inkılaplara karşılık yaşanan ekonomik buhranın etkisi ile Türkiye'nin ciddi bir ekonomik zorlukla karşı karşıya kaldığını ve İsmet Paşa'nın bu buhranı aşmak için çok yoğun bir çaba harcadığını verdiği ithalat ve ihracat rakamları ile belirtir. İsmet Paşa özellikle bu çabasının yanında emperyalizmin yayılmasının en önemli aracı olan demiryolu meselesinde takip ettiği milli siyaseti nedeniyle de kutlanmaktadır. Daha önce sultanların ve ittihatçıların bu işi muhtelif emperyalistlere vermesine karşılık İsmet Paşa hükümetinin bu işi bizzat üzerine alarak İstanbul-Sivas ve Samsun-Malatya demir yollarındaki muvaffakiyetleri dile getirilir.

Makaleyi kaleme alan yazarın yeni cumhuriyetin başarılarından bahsetmesine karşılık Türkiye'yi ve dönemin Türk siyasetini çok yakından tanımadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira bu dönem de M. Kemal'in isteği doğrultusunda Fethi Okyar tarafından kurulan muhalif fırka "emperyalizm hilekarlıklar zincirinin birer halkası" olarak değerlendirilmiştir. Ancak hem o dönem de hem de sonrasında Fethi Okyar'ın kurduğu muhalif firkanın emperyalizmle bir ilgisi olmadığı ülke içerisinde yaşanan ekonomik buhranın bir neticesinde Cumhuriyet Halk Fırkasına karşı oluşan hoşnutsuzluk nedeniyle bizzat M. Kemal tarafından kurdurulduğu bilinmekteydi ve bu nedenle de bu girişimi "siyasi mühendislik" çabası olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır (Öz, 2019, s. 66-67). Yazarın bu gelişmeyi emperyalist hilekarlığa bağlaması yazarın dönemin Türk siyasetini yakından tanımadığı sadece basmakalıp ve ideolojik bir değerlendirmeye tabi tuttuğunu düşündürmektedir.

Makalenin sonunda özellikle Türkiye'nin elde ettiği bu başarılarında Millî Mücadele döneminde Sovyetlerin yaptığı yardımların büyük bir katkısının olduğu "bu mücadelenin galibiyetinde şark halklarının istihlası uğrunda çarpışan proleter inkılabı ile onun tevlit ettiği Sovyet devletinin de büyük rolü olmuştur." sözleri ile anlatılmıştır (BCA, Fon 30.10.0.0, Yer No:250.689.31). Böylece yazar iki ülke arasındaki bağı kuvvetlendirmek adına ilk makalede olduğu gibi bu makalede de zor zamanlarda yapılan yardımı hatırlatma gereği duymuştur.

Türkiye'de Sovyet Mütahassisleri

Horurtaşın Hayastan gazetesinde D.Z. olarak yazarı belirtilen "Türkiye'de Sovyet Mütahassisleri" başlıklı makale özellikle Türkiye'nin Batı ile Osmanlı döneminden itibaren gerçekleşen ticari ilişkilerini genel olarak değerlendirmekte ve ardından da Türkiye ile Sovyetler arasındaki ekonomik ilişkiyi ön plana çıkararak iki devlet arasındaki olumlu ilişkinin iki topluma da faydalar getireceğine vurgu yapmaktadır.

D.Z. makalesine şöyle başlamaktaydı:

“Kemal Türkiye’sine Osmanlı Devleti’nden ağır bir miras düştü. Türk sultanlarının borçları ile sağa sola verilen konsesyonlar yeni Türkiye’nin omuzlarına yüklenmişti. Bu istikrazlar kendi kıymetlerinin yarısından daha eksik bir vaziyette memlekete giriyordu. Rüşvet, hediye, komisyon istikrazın ayrılmaz yoldaşlarıydı” (BCA, Fon 30.10.0.0, Yer No:250.689.31).

Çerçevesi çizilen şartların sonucu olarak Osmanlı maliyesi içinde ecnebi sermayenin ulaştığı miktarın 5.5 milyon franka ulaştığı ve bu sermayenin de %25’inin İngiltere’ye, %35’inin Fransa’ya ve kalan kısmında diğer memleketlere ait olduğu belirtilir.

Bu ekonomik sıkıntılar içerisinde kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin ise içine düştüğü sermaye sıkıntısını aşabilmek için Batılı devletlere ve Amerika’ya başvurduğunu söyleyen yazar onların borç karşılığında istedikleri iktisadi ve siyasi tavizler nedeniyle bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sermaye sıkıntısı Türkiye’nin sanayi ve ekonomik olarak inkişafına mani olduğu için yönünü Sovyetlere dönmüştür. 1932 yılında Türkiye ile Sovyetler arasındaki ekonomi temelli bu yaklaşım yazar tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“1932 senesinde Kemal hükümetinin Başvekili İsmet Paşa Moskova’yı ziyaret ettiği zaman, Sovyet ittifakı Türkiye fabrikaları için makine tedarik üzere 20 sene müddetle bila faiz 8 milyon dolarlık istikraz akdetti. Aynı zamanda Sovyet hükümeti birtakım Sovyet mütehassislerinin Türkiye’ye gönderilmesine muvafakat etti. Bu mütehassisler mahallinde Türkiye’nin istihsal kuvvetlerini tetkik ederek yeni fabrika planları tanzim ve onların inşa edilecek yerlerini tayin edeceklerdir. Malum olduğu üzere Türk halkı tarafından büyük bir aşkla kabul olunan Sovyet mütehassisleri esasen Türkiye’de büyük işler yaptılar. Bunların mesaisi üzerine yeni fabrikaların inşası için hazırlık görülmektedir.[...] Bu suretle Türkiye istihsali müesseselerinin inkişafı için kapitalistlere karşı yeni taahhüt altına girmek mecburiyetinde değildir. Çünkü Sovyet ittifakından dostane yardım gördü” (BCA, Fon 30.10.0.0, Yer No:250.689.31).

Yazar makalesinin sonunda memleketi ecnebi sermayeye satan sultanlara karşılık yeni hükümetin sultanları imha ederek emperyalistlerin hilekarlıklarına karşı daha dikkatli olması gerektiğini belirtir.

Bu makalelerin dışında Horurtaşın Hayastan’da “Türkiye Cumhuriyeti’nin Onuncu Devir Senesi münasebetiyle” başlıklı kısa bir haber yazısı yer almıştır. Yazıda Erivan Türkiye konsolosluğundaki kutlama yapıldığı ve Ermenistan Sosyalist Şura Cumhuriyeti hükümeti erkanının da bu programa katıldığı bildirilmiştir.

Dost Türkiye Cumhuriyeti’nin Milli Bayramı

Ermenistan Merkezi Fırka ve Merkezi İcra Komitasının çıkardığı Türkçe gazetesi Kızıl Şafak’ta yayımlanan “Dost Türkiye Cumhuriyeti’nin Milli Bayramı” adlı makale K. K. adlı yazar tarafından kaleme alınmıştır. Yazar öncelikle diğer yazılarda olduğu gibi Millî Mücadele hareketinin emperyalizme karşı yapılan bir mücadele olduğunu ve bu mücadelenin başarıya ulaşmasında Ekim Devriminin oldukça yardımcı olduğunu düşünmektedir. Yazıda Türkiye’de yapılan yenilikler içerisinde özellikle halifeliğin kaldırılması, çok eşle evliliğin yasaklanması, medeni kanunun kabulü, harf inkılabı zikredilmeye değer bulunmuştur.

Diğer makalelerde olduğu gibi bu makalede de ele alınan önemli bir konuda ekonomik buhran karşısında İsmet Paşa’nın verdiği mücadele ve bu kapsamda kurduğu devlet bankası, yeni fabrikalar ve demiryolları yapmasıdır. Yazara göre “geçmişte sultanlar emperyalistlerin sözleri ve paraları olmaksızın bir yol bile yapamazlardı. Bugün Türkiye Cumhuriyeti bin kilometreden fazla demiryolu yapmış Samsun’dan Sivas’a, Sivas’dan Malatya’ya kadar ülkenin içini birbirine

bağlamıştır. Yazar Türkiye'nin bu mücadelesinde Şuralar İttifakı'nın makinalar ve mütehassıslar verip sanayisinin canlanmasına yardım edildiğini de vurgular. Ayrıca Türkiye'nin kendisine karşı içerde mürteciler dışarda da emperyalistlerin el ele vermesine rağmen başarılı olduğunu ve diğer makalede olduğu gibi Şeyh Said isyanı, İttihatçıların hıyaneti ile Fethi Bey'in "muhalif" fırkasının İngiliz ve Fransız emperyalistlerin aleti olduğu düşünülmektedir (BCA, Fon 30.10.0.0, Yer No:250.689.31).

SONUÇ

TBMM'de 1925 yılında kabul edilen kanunla ülke içinde ve ülke dışında bulunan Türkiye temsilciliklerinde Cumhuriyet Bayramı'nın kutlanması kararlaştırılmıştır. Bu kanunun emrettiği gibi 1932 yılında ülke içinde yapılan hazırlıklarla orantılı olarak yurtdışı teşkilatlarında da kutlama programları hazırlanmış ve gerekli çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyet Bayramı kutlamaları münasebetiyle icra edilen programlara ve faaliyetlere dair raporlar da hariciye vekaletine gönderilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin Erivan Konsolosluğu'nda bir rapor göndermiştir. Raporda öncelikle konsolosluğun kutlama programından bahsedilmiş akabinde de Cumhuriyet Bayramı ile ilgili olarak Ermeni basınının yaklaşımını ortaya koyan dört makale ve bir kutlama mesajı Türkçe'ye tercüme edilmiş şekilde orijinalleriyle birlikte rapora eklenmiştir.

Yazar isimlerinin olmadığı veya kısaltılmış şekilde yazıldığı için yazarlarını tam olarak bilmediğimiz bu makalelerde öncelikle I. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan Millî Mücadele dönemindeki tüm olumsuzluklara rağmen Ermeni basınının olumlu bir dil kullanarak Türkiye ile dostane bir ilişki kurmaya çalıştığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Tabi bu tavırda Ermenistan'ın Sovyetler Birliği içerisinde yer almasının ne kadar etkili olduğu ayrı bir meseledir.

Makalelerde genel olarak Türkiye'nin emperyalist Batılı devletlere karşı verdiği mücadele övgüyle anlatılmaktadır. Ayrıca bu mücadelede Sovyetler Birliği'nin elinden gelen tüm yardımı yaptığı da hatırlatılarak iki ülke arasında zor günlerde temelleri atılan dostluğa işaret edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da bu yakınlığın devam ettiği ve artık ekonomik alanda Sovyetlerin Türkiye'nin kalkınması için gerekli her türlü yardımı bir menfaat beklemeden yerine getirdiği üzerinde durulmuştur.

KAYNAKÇA

- AKGÜMÜŞ, D. (2013). Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ermeni Ayaklanmaları. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, C. XII, S. 23, 253-282.
- BABACAN, H. (2015), Ermeni Meselesi Tehcir mi, Soykırım mı, Ankara: Öncü Kitap.
- BCA., Fon: 30.10.0.0, Yer No: 250.689.31
- BCA., Fon: 30.18.1., Yer No: 112.75.6
- BCA., Fon: 51.0.0.0, Yer No:2.13.2
- ÇAKICI, N. (2021), Türk Millî Mücadelesine Rusya'dan Gelen Yardımlar (1919-1922), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.
- ERDAŞ, N., (1994). Milli Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri İle İlişkiler (1917-1921). Ankara: Genelkurmay Basım Evi.
- EZER, F. (2010). 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri . Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, C. XX, S. 1, 427-442.

- GÖLEN, Z. (2017). Burdur Ermenileri ve Tehcir, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları.
- KILIÇ, D. (2011). Ermenistanın Kuruluşu ve Türk Dünyasına Etkisi. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 9. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğleri. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, s. 328-337
- KODAMAN, B. (2003). Türkler- Ermeniler ve Avrupa. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını.
- ÖZ, E. (2019). Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhafif Ege. İstanbul : İletişim Yayınları.
- ÖZÇELİK, İ. (2017). Milli Mücadele Döneminde Ermeni Meselesi. Ulakbilge, C. V, S. 11, 655-682.
- ÖZDER, F. (2017). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Bahar, S. 60,143-170.
- ÖZER, S. (2016). I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Ermeniler, Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- QUATAERT, D. (2005). Osmanlı İmparatorluğu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- SELVİ, H. (2011). Terör Eylemlerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Osmanlı Devletinde Ermeni Terör Eylemleri ve Yurtdışı Bağlantıları. Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, C. II, S.1, 39-59. TBMM Zabıt Ceridesi Devre: IV, C. 16, İçtima Senesi II: 185-186
- URAS, E. (1987). Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi. İstanbul: Belge Yayınları.

EKLER

Türkiye Cumhuriyeti:
Hariciye Vekâleti
 Protokol Umum Müdürlüğü
 U. No 24115
 H. No 967
 Lef 2

Birincikânun 1932.

T.C.
 BAŞSAKANLIK
 CUMHURİYET ARŞİVİ Yüksek Başvekâlete

Cumhuriyet Bayramı minasebetile Erivan Konsolosluğumuzda kapa-
 lan kabul resmine dair malumatı havi olarak mezkûr Konsolosluğumuz-
 dan alınan tahririn bir sureti ile Sovyetist Sosyalist Ermenistan
 matbuatında intişar eden ve Zata Devletlerinin yüksek ikrarından ba-
 his bulunan Türkçe ve ermenice makalelerin asılları ile Türkçeye çev-
 rilmiş suretleri beraber malumat ilâhiyet olarak tekdîm kılınmıştır Efen-
 dim Hazretleri.

Hariciye Vekili

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
 Takdim 14.12.1932

[Handwritten signature]
 1-3-1933

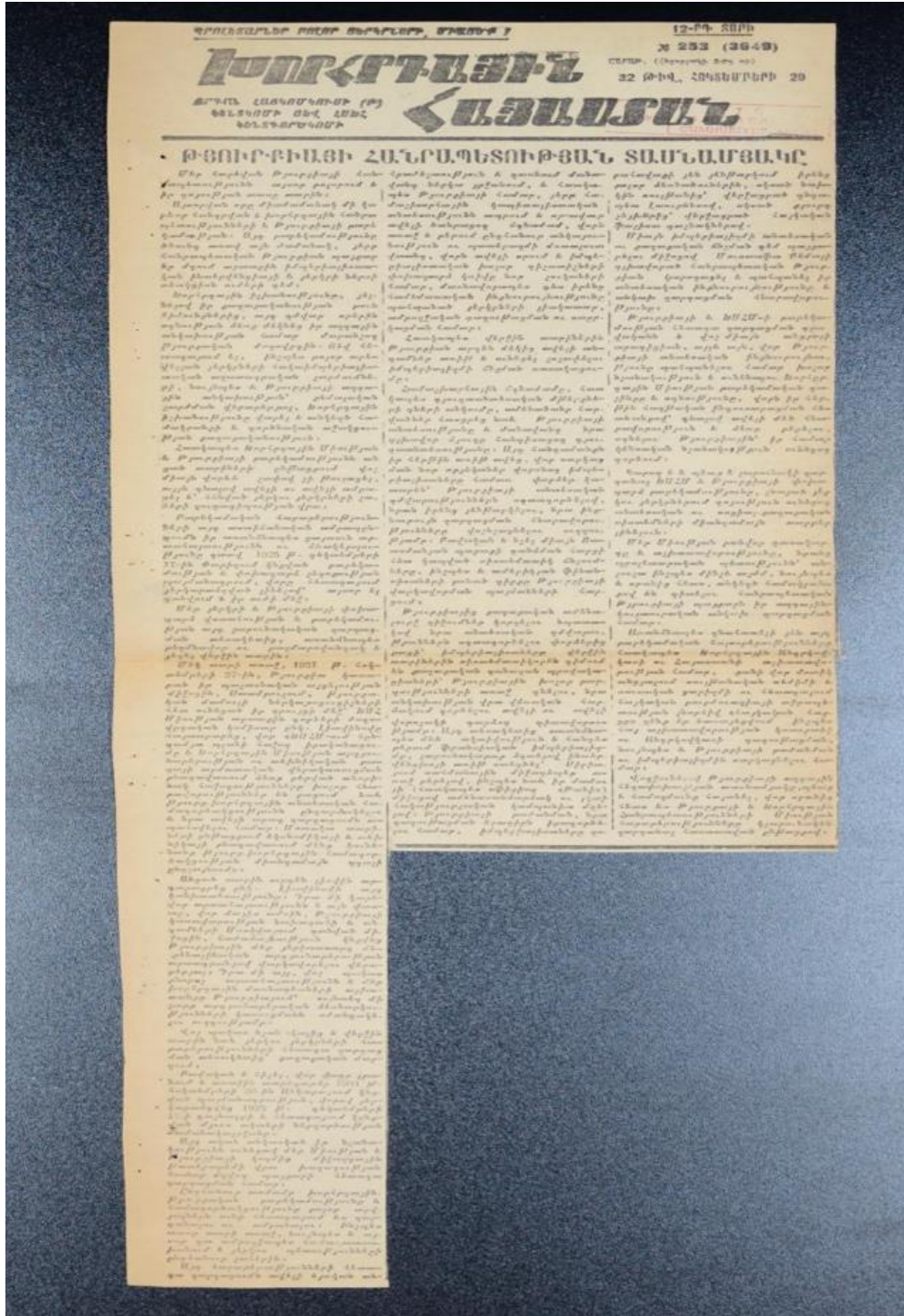
- 4 + 1 kitaplık -

Riyaseticümhur Kâtibi Umumiliğine de yazılmıştır.

030	U	250	689	31
-----	---	-----	-----	----

1

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 4

